

שם העבודה : מאפייני הסביבה התקשורתית והקשר שלהם לאסטרטגיות תיקון תקשורתית בקרב ילדים

בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית משמעותית

שנה : 2013

מס' קטלוגי : 604

שם המגיש : מעין שלו

שם המנחה : דר' אורית חצרוני

עבודת גמר לתואר מוסמך, החוג לחינוך מיוחד, אוניברסיטת חיפה

תקציר המחקר

ילדים בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית משמעותית מתאפיינים במיומנויות תקשורת דלות המגבילות את יכולתם לשלוט בסביבה. אחת המיומנויות החשובות להצלחתן של אינטראקציות חברתיות הינה היכולת לתקשורת ספונטנית או יוזמה תקשורתית. יוזמות תקשורתיות מאפשרות לאדם ליצור קשר חברתי, להעביר לזולת את רצונותיו וצרכיו ולהיות שותף פעיל בתקשורת. ילדים בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית משמעותית מאופיינים בשכיחות יוזמות נמוכה יחסית לשכיחות תגובות הענות. ניתן למנות מספר סיבות אפשריות לשכיחות יוזמות נמוכה ביניהן סביבה דלה בתקשורת, חוסר אונים נלמד וקושי ללמד יוזמה ספונטנית בצורה אקטיבית. עקב מיומנויות התקשורת הדלות והעיכוב הלשוני המשמעותי נתקלים ילדים אלה במצבים בהם שותפים תקשורתיים אינם נענים לפעולות התקשורתיות של הילדים מסיבות שונות. מצבים אלה מכונים כשל תקשורתי והם מופיעים בשכיחות גבוהה יותר באינטראקציות תקשורתיות בין ילדים בעלי מוגבלויות משמעותיות לבין שותפיהם התקשורתיים לעומת ילדים בעלי התפתחות תקינה. על מנת לתקן את הכשל התקשורתי על הילדים להשתמש באסטרטגיות תיקון מסוגים שונים, המאופיינות ביעילות משתנה בהתאם לכשל המוצג. היכולת לתיקון תקשורתי הינה מרכיב של כשירות תקשורתית ומהווה מיומנות חשובה התורמת ליכולת הילד לתקשר את צרכיו ורצונותיו לסביבה ולהתמיד בהם.

במחקר הנוכחי נבחנו שני מרכיבים של כשירות תקשורתית- יוזמות תקשורתיות ואסטרטגיות תיקון תקשורתית- בקרב 12 תלמידים בגיל 9 – 16, בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית משמעותית. מטרת המחקר הייתה לבחון האם שכיחות היוזמות התקשורתיות וכן שכיחות וסוג אסטרטגיות התיקון התקשורתי קשורים למאפיינים בסביבה התקשורתית של הילד, ביניהם סוג הכשל התקשורתי ומידת האינטנסיביות של הקשר בין השותף התקשורתי ובין הילד (יומימי מול שבועי), וזאת מתוך נקודת ראות של הגישה הסביבתית, הבוחנת מרכיבים בסביבה התקשורתית והקשר שלהם לאסטרטגיות תיקון.

יוזמה תקשורתית ותיקון תקשורתי נבחנו בסביבה הטבעית של בית הספר באמצעות תצפיות. הילדים נצפו בסיטואציות שגרתיות בביה"ס מול שתי קבוצות של אנשי צוות הנבדלים במידת האינטנסיביות של הקשר שלהם עם הילד. בקבוצה האחת צוות כיתה קבוע שנפגש עם הילד על בסיס יומימי (מחנכות ומטפלות קבועות) ובקבוצה השנייה צוות כיתה מקצועי שנפגש עם הילד על בסיס מספר שעות בודדות בשבוע. במחקר נבחן האם קיים הבדל

בין שתי הקבוצות הללו בהתנהגות מקדמת יוזמה או הענות של המבוגר, בשכיחות יוזמות של הילד, בסוג הכשלים שמציגה כל קבוצה ובסוג אסטרטגיות התיקון שמפעיל הילד מול כל קבוצה.

במחקר נבחנו ארבעה סוגי כשל בהם נתקלו הילדים בביה"ס – התעלמות, בקשת הבהרה, החלפת נושא והבנה עם סירוב להיענות. בתגובה לכשלים אלה הראו הילדים 6 דפוסי תגובה – חזרה, החלפה, הוספה והפחתה, שהוגדרו כאסטרטגיות תיקון, החלפת שותף תקשורתי כאשר מטרת התקשורת לא הושגה באמצעות השותף המקורי וכן הפחתה מלאה (הפסקת התקשורת).

ממצאי המחקר הראו כי שכיחות תגובות היענות של הילד נמצאה גבוהה באופן מובהק משכיחות התנהגויות היוזמה וכן כי התנהגויות מקדמות הענות של אנשי הצוות הופיעו בשכיחות גבוהה באופן מובהק לעומת התנהגויות מקדמות יוזמה.

ממצאי המחקר הראו כי המשתנה –סוג הכשל התקשורתי קשור לאסטרטגיית התיקון בה משתמש הילד. נמצאו הבדלים בשכיחות השימוש באסטרטגיות תיקון ספציפיות לאחר כשלים מסוגים שונים. הממצא המרכזי מרמז על כך שכשלים מסוג התעלמות, החלפת נושא והבנה עם סירוב להענות מובילים ליותר הפסקות תקשורת לעומת כשל מסוג בקשת הבהרה.

במבחנים סטטיסטיים נמצאו הבדלים בין אנשי צוות בעלי מידת אינטנסיביות שונה של קשר (יומימי מול שבועי) באסטרטגיית תיקון מסוג החלפה בקרב הילדים, כך שמול אנשי צוות מקבוצת הקשר היומימי הראו הילדים שימוש רב יותר באסטרטגיית מסוג החלפה. לא נמצא הבדל בין אנשי צוות בעלי מידת אינטנסיביות שונה של קשר עם הילד בשימוש באסטרטגיות התיקון האחרות ובשכיחות יוזמות בקרב הילדים. כמו כן נמצא הבדל בין אנשי צוות בעלי מידת אינטנסיביות שונה של קשר בכשל תקשורתי מסוג בקשת הבהרה, כך שאנשי צוות מקבוצת הקשר היומימי השתמשו יותר בבקשות הבהרה לעומת אנשי צוות מקבוצת הקשר השבועי. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין אנשי צוות בעלי מידת אינטנסיביות שונה של קשר בהיותם מקדמי יוזמה או הענות וכן בשימוש בסוגי הכשלים האחרים שנצפו.

מסקנות עיקריות העולות מתוך ממצאי המחקר הן כי ילדים בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית משמעותית מבצעים תיקונים לאחר כשלים מסוגים שונים ומסוגלים במידה מסוימת להתאים אסטרטגיות תיקון מסוגים שונים לסוג הכשל המוצג. עם זאת, אסטרטגיית תיקון מסוג חזרה, שמהווה אסטרטגיית פחות מתוחכמת ופחות יעילה, הינה האסטרטגיית הדומיננטית בקרב ילדים אלה ולכן יש להמשיך ולבחון כיצד ניתן לסייע לילדים אלה בפיתוח אסטרטגיות מגוונות ויעילות יותר.

ככלל הראו המשתתפים במחקר שכיחות הענות גבוהה יותר משכיחות יוזמות ובהתאם נצפו יותר התנהגויות מקדמות הענות לעומת התנהגויות יוזמה מצד השותפים התקשורתיים, מה שמרמז על סביבה תקשורתית המאופיינת ב preemting, סביבה שאינה מספקת אתגר תקשורתי מספיק לילדים ואינה מעודדת אותם ליזום תקשורת. העלאת שכיחות התנהגויות מקדמות יוזמה והצגת כשלים מסוגים שונים עשויות לעודד פיתוח מימוניות

יזמה ותיקון תקשורתי תוך יצירת איזון בין אתגר לתסכול. יש לתת דגש לכשל מסוג בקשת הבהרה שהינו כשל ברור, מקדם תקשורת ומעודד תיקון. זהו כשל שנמצא במחקר זה בשכיחות נמוכה יחסית לכשלים אחרים ועם זאת נמצא שזהו כשל שמוביל לפחות הפסקות תקשורת מצד הילדים.

יש להמשיך ולחקור נושאים כמו יעילותן של יוזמות תקשורתיות בקרב ילדים בעלי מוגבלויות משמעותיות וכן יעילותן של אסטרטגיות תיקון שונות. יש להמשיך ולחקור קשרים אפשריים בין מאפייני סביבה נוספים כמו שותפים תקשורתיים ממעגלי קרבה שונים, עמדות של שותפים תקשורתיים ותוכניות התערבות ממוקדות צוות וממוקדות ילד. יש לפתח תכניות התערבות שיתמקדו בשכלול יכולות התיקון התקשורתי של הילדים ובעידוד ליוזמות תקשורתיות בד בבד עם עבודה אינטנסיבית מול צוותי ביה"ס להגברת תגובתיות, רגישות, זיהוי סימנים תקשורתיים, עידוד ליוזמה ושימוש בכשלים שיפתחו ויקדמו את מיומנויות התקשורת של הילדים.